

Scientific Journal Quarterly of Middle East Studies
Vol 31. No 3. Autumn 2024
Received date: 2024.04.23
Acceptance date: 2024.11.30

مرکز پژوهش‌های علمی و
مطالعات استراتژیک-خاورمیانه

Home page: www.cmess.sinaweb.net
DOR: 20.1001.1.15601986.1403.31.3.4.8

The Security Position of West Asia in Russia's Foreign Policy after the Ukraine War

Sara Faghihloo¹, Mehdi Hedayati Shahidani²

Abstract

The profound consequences of the Ukraine crisis on international relations caused the intertwining of the regional and global situation. The countries of West Asia and the existing security order in this region were somehow affected by the consequences of this war. The nature of Russia's relations and its role in the security relations of the West Asian region have always highlighted the importance of the geography of this part of the Asian continent for the Russians. Therefore, the main question of the article is how to analyze Russia's approach to the West Asian region after the 2022 war in Ukraine? (Research question) In response to the above question, the hypothesis of the article proposes that: since the beginning of the war between Moscow and Kiev in February 2022, Russia has simultaneously increased its presence and influence in the relations of the West Asian region in such a way that by turning the gaze from With a balanced approach, the West-East side has increased its efforts to promote interactions with the countries of the region and play a role in its security relations. This research has been done by using the descriptive-analytical method and collecting information in the form of library and internet and reviewing the upstream documents of Russia.

Keywords: Russian Federation, Ukraine war, West Asia, Iran, Arab World.

1 - MAs. International Relations, University of Guilan.

2 - Associated Prof. International Relations, Department of Political Science, University of Guilan.

مرکز پژوهش‌های علمی و
مطالعات استراتژیک خاورمیانه

فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه

سال ۳۱، شماره ۳، پیاپی (۱۱۷)، پاییز ۱۴۰۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۰

Home page: www.cmess.sinaweb.net

DOR: ۲۰.۱۰۰۱.۱.۱۵۶۰۱۹۸۶.۱۴۰۳.۳۱.۳.۴.۸

نوع مقاله: پژوهشی

جایگاه امنیتی غرب آسیا در سیاست خارجی روسیه پس از جنگ اوکراین

سارا فقیه‌لو^۱، مهدی هدایتی شهیدانی^۲

چکیده

پیامدهای عمیق بحران اوکراین بر روابط بین‌الملل، موجب درهم تنیده شدن اوضاع منطقه‌ای و جهانی شد. کشورهای غرب آسیا و نظم امنیتی موجود در این منطقه نیز به نحوی تحت تاثیر پیامدهای این جنگ قرار گرفتند. ماهیت روابط روسیه و نقش آن در مناسبات امنیتی منطقه غرب آسیا همواره به نوعی موجب برجسته شدن اهمیت جغرافیای این نقطه از قاره آسیا برای روس‌ها بوده است. بر این اساس، پرسش اصلی مقاله آن است که رویکرد روسیه به منطقه غرب آسیا بعد از جنگ ۲۰۲۲ اوکراین را چگونه می‌توان تحلیل کرد؟ (سوال تحقیق) در پاسخ به سوال فوق، فرضیه مقاله مطرح می‌کند که: از آغاز جنگ مسکو و کی‌یف در فوریه ۲۰۲۲، روسیه به صورت توانمند حضور و نفوذ خود را در مناسبات منطقه غرب آسیا افزایش داده به گونه‌ای که با چرخش نگاه از سمت غرب به شرق با رویکردی موازنه‌گرا، تلاش خود را برای ارتقای تعاملات با کشورهای منطقه و ایفای نقش در مناسبات امنیتی آن افزایش داده است. این تحقیق با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و اینترنتی و مرور اسناد بالادستی کشور روسیه به انجام رسیده است.

واژگان کلیدی: فدراسیون روسیه، جنگ اوکراین، غرب آسیا، ایران، جهان عرب.

۱ - دانش‌آموخته روابط بین‌الملل، دانشگاه گیلان، گیلان، ایران.

۲ - (نویسنده مسئول) دانشیار روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه گیلان، گیلان، ایران. hedayati@guilan.ac.ir

مقدمه

روسیه در سال ۲۰۲۲ تهاجم گسترده‌ای را به اوکراین همسایه غربی خود آغاز کرد که نشان‌دهنده تشدید چشمگیر بحران اوکراین و روسیه بوده است. بحران اوکراین صرفاً جنگ بین روسیه و اوکراین نبود بلکه یک رویارویی تمام عیار بین روسیه و مجموعه غرب برای تسلط بر آینده جهان است. آغاز این جنگ از دو عامل سرچشمه می‌گیرد؛ اول بن‌بست ژئوپلیتیک روسیه به علت نداشتن بنادر و مرز زمینی مناسب نسبت به اروپا (به‌خصوص با پیشروی ناتو و عضویت اوکراین در ناتو)، سبب آن شد که روسیه خواستار ایجاد منطقه حائل بین شرق و غرب باشد. دوم استراتژی آمریکا برای مقابله با نفوذ گسترده روسیه در اروپا و حتی در جهان، تیره کردن چهره این کشور و تحریم اقتصادی آن با شروع جنگ بود.

بنابراین این جنگ به نقطه عطفی در تحولات دوره گذار در عرصه بین‌المللی تبدیل و باعث شوک کشورهای درگیر شده است. تحولات ژئوپلیتیک کنونی تبعاتی از جمله انزوای بین‌المللی، تحریم و ضعف ساختار اقتصادی روسیه و... داشته است. در این بحران این تصور در غرب شکل گرفت که روسیه را از تجارت و سرمایه‌گذاری جهانی محروم کنند، ولی روسیه علی‌رغم از دست دادن مؤثر بازارهای اتحادیه اروپا، تلاش‌های قابل توجهی را برای تغییر موقعیت خود با گستره جهانی بیشتر از قبل، انجام داده است. روسیه و غرب در چالشی سخت در مقابل هم قرار گرفته و این چالش رو در رو تأثیر مضاعفی بر امنیت بین‌المللی گذاشته است. تاکتیک‌های مقابله با هم که منبث از رویکردهای سیاسی در عرصه منافع اقتصادی و امنیتی است، موجب پیچیده‌تر شدن شرایط امنیت بین‌المللی خواهد شد. در نتیجه این تحولات توازن قدرت در روابط بین‌الملل و موضع روسیه را در سیاست جهانی به طور اساسی تغییر داده است. منبث از این واقعیت، از جمله اقدامات قابل توجه روسیه در راستای بالا بردن ضریب امنیتی خود توجه ویژه به منطقه غرب آسیا می‌باشد. این منطقه به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک-ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک خود یکی از مناطق بسیار مهم و حساس جهان می‌باشد، که همواره در طول تاریخ جاذبه‌های متفاوتی داشته است. روسیه و دولت‌های منطقه غرب آسیا از دیرباز با هم پیوندهای مختلف اقتصادی، فرهنگی و سیاسی داشته‌اند. غرب آسیا تنها محیطی بوده که روسیه از طریق مدیریت منازعات مهم نشان داد تنها یک قدرت منطقه‌ای نبوده بلکه کنشگری جهانی، با قدرت تغییردهندگی می‌باشد. بعد از سال ۲۰۱۶ و در میانه‌های جنگ سوریه، روسیه در صدد افزایش جایگاه خود در این منطقه برآمد و بر همین اساس روابط دوستانه، همکاری و واسطه‌گری با کشورهای منطقه

را دنبال کرد تا این گونه بتواند به نقش‌آفرینی بین‌المللی پرداخته و شریک قابل اطمینانی برای همه طرف‌های درگیر باشد. در حقیقت با این سیاست به دنبال نقش‌آفرینی هرچه بیشتر بود. بنابراین اساس سیاست روسیه بر آن قرار گرفت که بدون آنکه بخواهد نقش پلیس منطقه را بازی کند، با همه کشورهای منطقه مناسبات خوبی داشته باشد تا بتواند از منافع بیشتری بهره‌مند شود. این سیاست در تضاد کامل با اهداف ایالات متحده قرار داشت زیرا این کشور مجبور بود برای داشتن قدرت هژمونیک در غرب آسیا هزینه‌های حفظ نظم را متحمل شود. لذا در این پژوهش در صدد پاسخگویی به این سؤال هستیم که رویکرد روسیه به منطقه غرب آسیا بعد از جنگ ۲۰۲۲ اوکراین را چگونه می‌توان تحلیل کرد؟ فرضیه پژوهش این گونه است که از آغاز جنگ مسکو و کی‌یف در فوریه ۲۰۲۲، روسیه به صورت توأمان حضور و نفوذ خود را در مناسبات منطقه غرب آسیا افزایش داده به گونه‌ای که با چرخش نگاه از سمت غرب به شرق با رویکردی موازنه‌گرا، تلاش خود را برای ارتقای تعاملات با کشورهای منطقه و ایفای نقش در مناسبات امنیتی آن افزایش داده است. این تحقیق با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و اینترنتی و مرور اسناد بالادستی کشور روسیه به انجام رسیده است. بر این اساس در ادامه ابتدا پیشینه پژوهش و سپس در بخش چارچوب نظری نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک را توضیح خواهیم داد. در ادامه در بدنه اصلی به بررسی تاریخیچه حضور روسیه در منطقه غرب آسیا می‌پردازیم و به علت اهمیت اسناد بالادستی روسیه در دستگاه سیاست خارجی این کشور، جایگاه منطقه غرب آسیا در این اسناد را مورد بررسی قرار خواهیم داد. در بخش بعدی مبتنی بر اسناد شرح داده شده به روابط ایران و شورای کشورهای عربی با فدراسیون روسیه خواهیم پرداخت؛ و در نهایت در بخش نتیجه‌گیری فرضیه موجود را بررسی قرار خواهیم کرد.

۱- پیشینه پژوهش

در زمینه جنگ اوکراین و روسیه و اثرات آن پژوهش‌های درخوری در دسترس است که بر این اساس با توجه به مسئله محوری موجود در تحقیق به مرور آثار مرتبط در این زمینه می‌پردازیم. داگلاس و دیچیکف (۲۰۲۲) در مقاله «رقابت قدرت‌های بزرگ و تهاجم روسیه به اوکراین» به بررسی روابط قدرت‌های بزرگ جهان بعد از جنگ اوکراین می‌پردازند. در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ که نیروهای روسی به اوکراین حمله کردند، انتظار می‌رفت پایتخت اوکراین را تصرف کنند و ولادیمیر زلنسکی را از قدرت برکنار کرده و کسی را جایگزین او کنند که از نیازهای امنیتی مسکو حمایت و با امتیازات ارضی موافقت کند. طرح تهاجم اولیه مسکو شکست خورد و به جای یک پیروزی سریع، روسیه خود را در یک

درگیری طولانی مدت گرفتار یافت. این امر روابط روسیه با غرب، را نابود کرد و به همه تلاش‌ها برای نزدیکی پایان داد و حتی مشارکت آنها در مناطقی که دو کشور قبلاً در آنها همکاری داشتند، متوقف ساخت. برانک و حکیمی (۲۰۲۲) در مقاله «روسیه، اوکراین، و نظم جهانی» به بررسی تهاجم روسیه به اوکراین و نظم جهانی پسا جنگ می‌پردازند. آنان عنوان کرده‌اند که جنگ روسیه و اوکراین یکی از مهم‌ترین شوک‌ها به نظم جهانی پس از جنگ جهانی دوم بود. البته تاثیر آن بیشتر توسط اوکراینی‌ها احساس می‌شود، که ویرانی‌های عظیمی متحمل شده‌اند و تا این لحظه برای استقلال ملی خود می‌جنگند. با این حال، خطر حمله روسیه فراتر از وحشتی که در اوکراین رخ داده گسترش می‌یابد و تهاجم به اصول اصلی که در قلب حقوق بین‌الملل معاصر نهفته و به ایجاد نظم جهانی کمک کرده، می‌باشد. کولایی و زنگنه (۲۰۲۳) در مقاله «روابط ایران و روسیه پس از جنگ اوکراین» به بررسی جهت‌گیری‌های جمهوری اسلامی ایران نسبت به جنگ اوکراین و تأثیر آن بر روابط این کشور با روسیه می‌پردازند. آنان بیان می‌کنند که حمله نظامی روسیه به اوکراین پیامدهای عمیقی نه تنها برای غرب آسیا، بلکه برای جهان نیز داشته و روابط سیاسی-امنیتی دو کشور را متاثر از خود ساخته است. از زمان آغاز عملیات نظامی روسیه در اوکراین، تهران منطق مسکو را برای این حمله پذیرفته و حمایت سیاسی خود را در مجمع عمومی سازمان ملل متحد نشان داده، اما ایران در حمایت کامل از این جنگ محتاط بوده است. رویکرد ایران در قبال جنگ اوکراین از دو جهت حائز اهمیت است؛ اولاً جهت‌گیری ایران به سمت این جنگ بر روابط تهران با مسکو تأثیر می‌گذارد؛ دوم اینکه این جهت‌گیری منافع ایران در نظام بین‌الملل را تحت تأثیر قرار می‌دهد. کلاتنری و منفرد (۱۴۰۲) در مقاله «نتایج جنگ روسیه و اوکراین در شکل‌گیری نظم نوین جهانی» به بررسی ویژگی‌ها، سناریوها و اهداف جنگ روسیه و اوکراین در شکل‌گیری نظم نوین جهانی می‌پردازند. در این اثر آورده‌اند که جنگ بین روسیه و اوکراین فرسایشی و هر دو کشور در باتلاق جنگ گرفتار شده‌اند. آنچه امروز بر سر اوکراین آمده، نتیجه اعتماد به غرب است. روسیه سه هدف حداکثری، متوسط و حداقلی را در این جنگ دنبال کرد که به هدف حداقلی یعنی کنترل منطقه دونباس رسیده است. روسیه از نظر شکل نظامی برنده حداقلی جنگ بوده، اما از منظر جنگ روایت‌ها شکست خورده است.

در اکثر آثار نگاشته شده، سیاست خارجی روسیه و تحول رویکرد روسیه بر طبق اسناد ملی این کشور و همچنین معماری امنیتی غرب آسیا در سیاست خارجی روسیه پس از جنگ اوکراین مغفول مانده است. بنابراین مسئله محوری این پژوهش تجزیه و تحلیل معماری امنیتی منطقه غرب آسیا به‌ویژه

کشورهای مهم تاثیرگذار منطقه مانند ایران و کشورهای عربی خلیج فارس در سیاست خارجی روسیه با توجه به جدیدترین اسناد بالادستی می‌باشد.

۲- چارچوب نظری؛ واقع‌گرایی نوکلاسیک

واقع‌گرایی در چشم‌انداز کلان به روابط بین‌الملل، تحلیل‌های خود را به یک تصویر به‌عنوان تنها عامل تعیین‌کننده سیاست بین‌الملل محدود نکرده و تحت رویکردهای متعددی تقسیم‌بندی شده است. کنت والتز در انسان، دولت و جنگ (۲۰۰۱) سه سطح تحلیل فرد، دولت و نظام بین‌الملل را به‌عنوان عوامل موثر بر مبارزه برای قدرت در روابط بین‌الملل توصیف می‌کند. با اعمال منطق والتز در اردوگاه واقع‌گرایی، دسته‌بندی‌های مشخصی را می‌توان شناسایی کرد (ریگی و هاشمی، ۱۴۰۲: ۵).

«واقع‌گرایی نوکلاسیک» اولین بار در مقاله‌ای از سوی «گیدئون رز» با تکیه بر آرای متفکران پیشین واقع‌گرایی معرفی شد که به صورت ویژه نقد خود را متوجه نگاه نظام‌مند و توازن قوای والتز می‌کردند (Wohlforth, 1996: 195). نظریه روابط بین‌الملل به مدت دو دهه تحت سلطه بحث‌ها بر سر نظریه‌های سیاست بین‌الملل بوده، اما اخیراً موجی از علاقه به نظریه‌های سیاست خارجی افزایش یافته است. اینها به دنبال توضیح الگوی پیامدهای تعاملات دولت نیستند، بلکه بیشتر به دنبال توضیح رفتار دولت‌ها برآمده‌اند (Rose, 2011: 144). واقع‌گرایی منابع سیاست خارجی را به متغیرهای سطح واحد فرو می‌کاهد و به اجبارها و الزامات نظام بین‌الملل چندان اهمیت نمی‌دهد و نو واقع‌گرایی فقط بر اساس منطق جبرگرایی خود همه چیز را به ساختار نظام بین‌الملل تقلیل می‌دهد و ارزش علی برای ویژگی‌های ملی کشورها قائل نمی‌شود، از این رو واقع‌گرایی نوکلاسیک در چارچوب رهیافت واقع‌گرایی علاوه بر اینکه می‌تواند نقص‌ها و نارسایی‌های واقع‌گرایی و نو واقع‌گرایی را مرتفع سازد، به نظر می‌رسد تبیین‌کننده سیاست خارجی کشورهای مختلف می‌باشد. واقع‌گرایی نوکلاسیک عنوانی است که گیدئون رز به مجموعه‌ای از آثار در روابط بین‌الملل داده که در تبیین سیاست خارجی و فراتر از آن در توضیح روابط بین‌الملل از بسیاری بینش‌های واقع‌گرایی استفاده می‌کنند. توجه واقع‌گرایی نوکلاسیک بیش از هر چیز به قدرت است و قدرت را نیز مانند نو واقع‌گرایان بر اساس توانمندی تعریف می‌کنند. آنها بر خلاف واقع‌گرایان کلاسیک تنها به عوامل سطح واحد و نو واقع‌گرایان به عوامل سطح نظام توجه ندارند، بلکه بر آن هستند که برداشت‌های ذهنی و ساختار داخلی دولت‌ها نیز اهمیت دارند. به نوعی به لزوم نگاه به سطوح مختلف تحلیل تأکید دارد، در همان حال آنارشی را نیز مهم می‌داند. هدف واقع‌گرایی نوکلاسیک روزآمد کردن نظریه‌های واقع‌گرایی کلاسیک و نو واقع‌گرایی از

طریق ترکیب سطوح خرد داخلی با عوامل کلان و سیستمی برای تحلیل سیاست خارجی است (الوند و حسینی، ۱۳۹۹: ۴). هدف اصلی واقع‌گرایی نوکلاسیک تبیین ابعادی از روابط بین‌الملل در چارچوب اصول هسته‌ای واقع‌گرایی است که از نگاه تئوری‌های واقع‌گرایانه و غیر واقع‌گرایانه دیگر پنهان مانده‌اند یا از پرداختن به آنها اجتناب شده است. در اینجا اولاً تبیین به آن معنا است که واقع‌گرایی نوکلاسیک چرایی و نه فقط چگونگی را بررسی می‌کند ثانیاً تبیین ابعاد روابط بین‌الملل یعنی آنکه واقع‌گرایی نوکلاسیک تئوری و اندیشه‌ای در ارتباط با واقعیت است، نه آنکه محصور در ایده‌های صرف باشد این تئوری حتی هنجارها و ایده‌ها را در راستای تبیین واقعیت‌ها وارد می‌کند، به همین دلیل به لحاظ ماهیت یک تئوری حفظ وضع موجود است (سلیمی و ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۱۶).

پیروان واقع‌گرایی نوکلاسیک می‌گویند دامنه و هدف سیاست خارجی در یک کشور اولاً و اساساً از جایگاه آن در سیستم بین‌الملل و به‌خصوص توانمندی‌های قدرت مادی آن ناشی می‌شود به همین دلیل آنان واقع‌گرا هستند با این حال آنان از این هم فراتر می‌روند و تأثیر توانمندی‌های قدرت بر سیاست خارجی را غیر مستقیم و پیچیده می‌دانند زیرا فشارهای سیستماتیک باید از طریق متغیرهای دخیل در سطح واحد ترجمه شوند به همین دلیل آنان نوکلاسیک هستند (Rose, 1998: 151). واقع‌گرایان نوکلاسیک بیان می‌کنند که نظریه مطرح شده از سوی آنها می‌تواند سیاست خارجی همه کشورها از جمله کشورهای کوچک را نیز تبیین کند. آنها سه سطح در سیاست خارجی را ارزیابی می‌کنند. در بخش نخست سطح سیستماتیک و کلان را تجزیه و تحلیل می‌کنند و آن را به‌عنوان متغیر مستقل به حساب می‌آورند. پس از آن مؤلفه‌های داخلی کشورها را بررسی و آن را متغیری میانجی محسوب می‌کنند. در نهایت رفتار سیاست خارجی کشورها را به‌عنوان متغیر وابسته ارزیابی می‌کنند (الوند و حسینی، ۱۳۹۹: ۵).

نوکلاسیک‌ها به برداشت حاکمان از فرصت‌ها و تهدیدهای حوزه بین‌المللی به‌عنوان متغیر میانجی اهمیت ویژه‌ای می‌دهند و معتقد هستند که دولت‌ها به علت تنوع در مولفه‌ها و جریانات داخلی عکس‌العمل متفاوتی نسبت به الزامات سیستماتیک مشابه از خود بروز می‌دهند. روسیه نیز با توجه به میزان قدرت نسبی خود در جهان به‌خصوص منطقه غرب آسیا و شرایط حاکم در جهان بعد از جنگ اوکراین از راهبردها و عملکرد متفاوتی نسبت به دوره قبل از جنگ بهره برده است. منطق حاکم بر این کشور این گونه است که نظام بین‌الملل کنونی به‌عنوان اولین مولفه موثر و شرایط داخلی کشور به‌عنوان

مولفه فرعی سیاست خارجی آن است. با این قاعده می‌توان روسیه را در بستر واقع‌گرایی نوکلاسیک در ادامه مورد بررسی قرار داد.

۳- پیشینه امنیتی حضور روسیه در منطقه غرب آسیا

تا دهه اول قرن ۲۱، در استراتژی امنیت ملی روسیه، غرب آسیا از اهمیت استراتژیک کمتری برخوردار بوده و در واقع، روسیه فرصت‌های محدودی را در این منطقه برای پیشبرد منافع حیاتی خود داشته است. محرک‌های اصلی سیاست خارجی این کشور در غرب آسیا پرستیژ بین‌المللی، تجارت و ثبات منطقه‌ای بوده است (عسگریان، ۱۳۹۸). این محرک‌ها باعث ایجاد موقعیت ویژه غرب آسیا برای سیاست خارجی روسیه شده است. غرب آسیا در راهبرد کل روسیه در یک مجموعه‌ای از حوزه‌ها اثر می‌گذرد. از نقطه نظر جغرافیایی، غرب آسیا در جوار حوزه‌های دریای سیاه بزرگ و دریای کاسپین قرار داشته و بخشی از قابلیت روسیه برای تأمین راه‌های ارتباط با خلیج فارس (دارای بزرگ‌ترین اهمیت برای راهروی شمال-جنوب) و همچنین شرق دریای مدیترانه می‌باشد. غرب آسیا یکی از مناطق جهان بوده است که روسیه توانست موقعیت خود را به‌عنوان قدرت تعیین‌کننده در آن به نمایش گذاشته و اندکی نیروی نظامی را به طور مطمئن به کار گیرد. هماهنگی با کشورهای تولیدکننده انرژی در این منطقه، برای مقاصد روسیه به منظور استفاده از درآمدهای نفت و گازی برای توسعه کشور اهمیت حیاتی داشته و کشورهای منطقه همچنین مشتریان تولیدات صنایع دفاعی و مجتمع هسته‌ای روسیه بوده‌اند و در نهایت کشورهایی مانند کشورهای عربی که از حمایت، مجازات‌های آمریکا و اتحادیه اروپا علیه روسیه سرباز زدند، منابع بالقوه مهم فناوری‌ها و امکانات مالی برای اقتصاد روسیه هستند (Gvosdev, 2019). با این حال اوج نفوذ مسکو در غرب آسیا دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ بود که این کشور متحدانی مثل مصر، سوریه، عراق و لیبی در این منطقه داشت (عسگریان، ۱۳۹۸). شوروی در طول دوره جنگ سرد تجهیزات نظامی این کشورها را تهیه می‌کرد، افسران آنها را در مراکز نظامی خود آموزش می‌داد و مستشاران نظامی را به کشورهای متحد منطقه‌ای خود مانند مصر (قبل از ۱۹۷۲) سوریه، لیبی، یمن، الجزایر و عراق می‌فرستاد. این فعالیت‌ها در قالب رقابت‌های شوروی با آمریکا برای نفوذ در منطقه غرب آسیا بود. با این حال مسکو در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۳، به کلی حضور و نفوذ در منطقه غرب آسیا را رها کرد. اما از سال ۱۹۹۳ به بعد در چارچوب سیاست نگاه به شرق پریماکف، در کنار چین و هند نیم نگاهی هم به این منطقه داشت و به عقد قراردادهای نظامی و صدور سلاح پرداخت (Antonenko, 2001: 4). سرآغاز دوره احیای نفوذ روسیه در منطقه غرب آسیا را باید از یک سو در

به قدرت رسیدن ولادیمیر پوتین در سال ۲۰۰۰ جستجو نمود و از سوی دیگر به رخداد ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ نسبت داد. این دو رویداد موجب شد که روسیه از طرق مختلف به ایفای نقش فعال در امور گوناگون منطقه غرب آسیا بپردازد. روسیه در شروع بهار عربی سال ۲۰۱۱، در ابتدا توجه اندکی به این موضوع نشان داد. با این حال، به زودی آشکار شد که بهار عربی تهدیدی علیه نفوذ مستهلک شده روسیه از طریق سرنگونی تعداد اندک متحدان این کشور در منطقه است. از سال ۲۰۱۵ که روسیه در سوریه عملیات‌های نظامی را آغاز کرد، از عامل چچن به عنوان یک ابزار مؤثر در سیاست داخلی و خارجی خود استفاده کرد و به کمک چچن توانست روابط خود را در سوریه، لیبی و عراق بهبود ببخشد و از نیروهای چچنی به عنوان نیروهای انتظامی و صلح برای حضور در سوریه استفاده کند (Lukyanov, 2015: 4). در سطح بین‌الملل نخستین جلوه‌های موازنه‌گری روسیه در قبال نظم هژمونیک ایالات متحده در غرب آسیا به بحران سوریه باز می‌گردد. سوریه تنها شریک باقیمانده برای روسیه از دوره اتحاد شوروی در غرب آسیا، میزبان تنها پایگاه برون مرزی نظامی روسیه در خارج از محدوده شوروی سابق و تنها پایگاه نظامی این کشور در دریای مدیترانه می‌باشد (ایوب، ۱۳۹۴: ۸۵). میزان نفوذ در منطقه و سوریه در زمان ریاست جمهوری دونالد ترامپ افزایش یافت، زیرا با روند رو به کاهش نیروهای آمریکایی در غرب آسیا، روس‌ها با همکاری ایران توانستند دولت سوریه را یکپارچه نگه دارند و سپس برای آینده سوریه یک جریان اصلاحی در قانون اساسی و انتخابات را پیش‌بینی کنند. در نتیجه، شاهد تغییرات دیپلماتیک قابل توجهی بوده‌ایم که می‌توانیم این دگردیسی‌ها را در سه مرحله یا دوره مشاهده کنیم:

- ۱- از ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۳: روسیه در این دوره، زمینه‌های دخالت گسترده‌تر در امور منطقه‌ای و گسترش روابطش با قدرت‌های منطقه‌ای را در پیش گرفت.
- ۲- از ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۵: این دوره به واسطه دخالت رو به رشد روسیه در امور داخلی منطقه غرب آسیا مشخص می‌شود که این دخالت به فراتر از امور دیپلماتیک و اوج آن به دخالت نظامی در سوریه در سپتامبر ۲۰۱۵ می‌رسد.
- ۳- از ۲۰۱۶ تا کنون: دخالت نظامی روسیه در سوریه، به این کشور اعتماد به نفس داد که می‌تواند بر رفتار غرب و قدرت‌های منطقه‌ای در غرب آسیا و فراتر از آن اثر بگذارد. روسیه بر این باور است که به تشدید تلاش‌های نظامی در سوریه نیاز دارد تا آمریکا را به پذیرش دیدگاه خود در این بحران مجبور سازد. این کشور عمل‌گرایی را در منطقه پی گرفته و قصد خود را برای گفتگو با همه نیروهای مشروع

ابراز کرده است. مسکو از لفاظی‌های ایدئولوژیک در گفتگوهای رسمی‌اش با کشورهای منطقه و نیز بر خلاف سیاستش در قبال فضای به جا مانده از شوروی از تحمیل دیدگاه‌هایش از طریق زور یا اجبار اقتصادی اجتناب می‌کند. کرملین در گفتگو با کشورها و گروه‌های سیاسی منطقه می‌کوشد که بر اشتراکات و نه اختلافات و تناقضات تمرکز نماید (عسگریان، ۱۳۹۸). بنابراین با توجه به تاریخچه روابط روسیه با غرب آسیا، این منطقه در دستگاه سیاست خارجی این کشور در سطوح داخلی مبتنی بر نگاه رئالیستی نوکلاسیک، بسیار پر اهمیت است که این مورد را می‌توان از اسناد ملی ارائه شده این کشور درک کرد که در ادامه به بررسی این اسناد خواهیم پرداخت.

۴- جایگاه غرب آسیا در سند ملی و دستگاه دیپلماسی روسیه از ۲۰۲۲ به بعد

فدراسیون روسیه بیش از صد و چهل سند راهبردی دارد که در سیاست‌های خود به آنها استناد می‌کند. بر همین اساس شناخت اهداف، اصول و اولویت‌های تدوین شده در این اسناد می‌تواند به شناخت کنش‌ها و درک رفتار روسیه در محیط بین‌المللی کمک کند. در این بین سه سند به نام‌های سند تدبیر سیاست خارجی روسیه، سند راهبرد امنیت ملی و قانون اساسی از مهم‌ترین اسناد این کشور در حوزه سیاست خارجی هستند (فقیه‌لو، ۱۴۰۱: ۴۰). بعد از جنگی که میان روسیه و اوکراین آغاز شد سند مفهومی ۲۰۱۶ که در دوره‌ای کاملاً متفاوت به تصویب رسید، دیگر بازتاب واقعیت‌های جدید نبود و بدیهی بود که نیاز به جایگزین دارد. روند تحولات و ورود طیف وسیعی از بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی به بحران اوکراین، مقامات کرملین را متقاعد نمود تا تغییراتی در سیاست خارجی خود ایجاد کنند. بنابراین، فدراسیون روسیه مفهوم جدید سیاست خارجی خود که اولین بیانیه مهم سیاسی مسکو از زمان آغاز جنگ می‌باشد را منتشر کرد. در این سند شاهد چرخش محسوس سیاست خارجی روسیه و تغییر در اولویت‌های منطقه‌ای آن هستیم. این سند اولویت‌ها، اصول و اهداف فعالیت‌های سیاست خارجی روسیه را به روز می‌کند و یک مطالعه مهم در توسعه جامع ملی و سایر استراتژی‌ها است (Chris Dvonshire, 2023). این سند استراتژیک دو وظیفه را انجام می‌دهد: اولاً یکی از ابزارهای سیاست خارجی است که به‌عنوان پیامی برای دشمنان روسیه و شرکای (بالقوه) آن عمل و در عین حال نقشی در تبلیغات و شکل دادن به تصویر مطلوب روسیه و اقدامات آن در عرصه بین‌المللی ایفا می‌کند، ثانیاً، یک معیار سیاسی و تبلیغات رسمی برای دستگاه دولتی روسیه (از جمله دیپلماسی) می‌باشد (Rodkiewicz, 2023). اما سند سیاست خارجی ۲۰۲۳ روسیه در حالت عکس کامل از تمام نسخه‌های قبلی، که تاکید خاصی بر روابط با ایالات متحده و اروپا داشت، بیشترین توجه را به همکاری با

دولت‌های غیر غربی مانند چین، هند، کشورهای خاورمیانه (غرب آسیا) و... معطوف کرده است (Gould-Davies, 2023). در این سند ترتیب اولویت‌ها به صورت «خارج نزدیک»، «قطب شمال»، «منطقه اوراسیا»، آسیا-اقیانوسیه، جهان اسلام، آفریقا، آمریکای لاتین و کارائیب، اروپا، آمریکا و سایر دولت‌های آنگلاکسون و جنوبگان می‌باشد که این اولویت‌بندی با نسخه ۲۰۱۶ سند، که شامل کشورهای مستقل مشترک‌المنافع، منطقه یورو-آتلانتیک، قطب شمال، قطب جنوب، آسیا و اقیانوسیه، خاورمیانه و شمال آفریقا، آمریکای لاتین و دریای کارائیب آفریقا بود، متفاوت است. واژه جهان اسلام به جای خاورمیانه از اولویت ۲۳ در سند ۲۰۱۶ به اولویت ۵ این سند تغییر یافته است. در بخش جهان اسلام نیز ایران اولین کشور مورد اشاره برای همکاری با فدراسیون روسیه می‌باشد (The Russian Ministry of Foreign Affairs, 2023).

این سند نشان می‌دهد که روسیه قصد دارد نقشی پیشرو در ترویج صلح، تجارت و سرمایه‌گذاری در خاورمیانه ایفا کند. همچنین به صورت ویژه بر همگرایی بیشتر با ایران و سوریه در جهان عرب اشاره دارد. دخالت روسیه در این منطقه ممکن است پیچیده باشد، اما به نظر می‌رسد همراه با چین، تشویق به فراگیری در مقابل تفرقه، راه رو به جلو باشد. از نظر تجارت، می‌توان انتظار داشت که روسیه با دیدگاه بلندمدت روابط و همکاری با شورای همکاری خلیج فارس^۱ را افزایش دهد (Chris Devonshire, 2023). در واقع این سند واکنش رو به رشد روسیه به تغییرات نامطلوب در موقعیت بین‌المللی خود که جنگ اوکراین باعث آن شده و توجه این کشور را به غرب آسیا نشان می‌دهد. در همین راستا در سند حاضر دو بار از خاورمیانه یاد می‌شود، اول در گردآوری «مناطق اولویت‌دار» و دیگری در قصد توسعه روابط با «جهان اسلام» (Barabanov, 2023). در مجموع تمرکز سند ارائه شده در سال ۲۰۲۳ بر روی مواردی که در زیر عنوان می‌شود، می‌باشد:

- توسعه همکاری‌های همه جانبه و قابل اعتماد با ایران.
- ارائه حمایت همه جانبه از سوریه و تعمیق مشارکت‌های چند جانبه سودمند و دو جانبه با ترکیه، عربستان سعودی، مصر و سایر کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی با توجه به گستردگی حاکمیت آنها و سازنده بودن سیاست آنها در قبال روسیه.

- ایجاد یک معماری پایدار و جامع امنیت منطقه‌ای و همکاری در خاورمیانه و شمال آفریقا، بر اساس ترکیب ظرفیت‌های همه دولت‌ها و ائتلاف‌های بین دولتی مناطق، از جمله اتحادیه کشورهای عربی و شورای همکاری خلیج فارس.

- راه‌حل جامع و پایدار برای مسئله فلسطین.

- آزادسازی ظرفیت اقتصادی کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی با هدف ایجاد مشارکت بزرگ اوراسیا؛ از جمله گام‌هایی است که روسیه برای پیشبرد اهداف خود در منطقه خاورمیانه در این سند به آن پرداخته است (The Russian Ministry of Foreign Affairs, 2023).

با بررسی اسناد امنیت ملی روسیه در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ مشخص می‌شود که کشورهای مختلف برای روسیه به شش وضعیت مختلف متحد، شریک راهبردی، شریک اقتصادی، همکار مهم، وضعیت دوگانه و تهدید، بازنمایی و تعریف می‌شوند؛ ایران نیز در میانه این گروه قرار دارد و برای دولت روسیه به‌عنوان یک همکار مهم در برخی از حوزه‌ها تعریف می‌شود. از نگاه ایران روابط با مسکو برای موقعیت ژئوپلیتیک، معماری دفاعی و مانور سیاسی ایران بسیار ارزشمند است. با این حال، تهران به طور فزاینده‌ای این روابط را به‌عنوان بخشی از یک استراتژی فراگیر برای افزایش قدرت اقتصادی و چارچوب امنیتی خود در خاورمیانه می‌بیند (محموداوغلی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۰).

همان‌گونه که پیش از این بیان شد، نوکلاسیک‌ها به برداشت حاکمان از فرصت‌ها و تهدیدهای حوزه بین‌المللی به‌عنوان متغیر میانجی اهمیت ویژه‌ای می‌دهند و معتقد هستند که دولت‌ها به علت تنوع در مولفه‌ها و جریانات داخلی عکس‌العمل متفاوتی نسبت به الزامات سیستماتیک مشابه از خود بروز می‌دهند. بر این اساس روسیه با توجه به میزان قدرت نسبی خود در جهان به‌خصوص منطقه غرب آسیا و شرایط حاکم در جهان بعد از جنگ اوکراین از راهبردها و عملکرد متفاوتی نسبت به دوره قبل از جنگ بهره برده است. بنابراین تحولات ژئوپلیتیک کنونی توازن قدرت در روابط بین‌الملل، موضع روسیه را در سیاست جهانی و همچنین منطقه غرب آسیا به طور اساسی تغییر داده است. روند تحولات و ورود طیف وسیعی از بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی به بحران اوکراین مقامات کرملین را متقاعد نمود تا تغییراتی در سیاست خارجی و اولویت‌های خود ایجاد کنند. به همین علت اولین بیانیه سیستماتیک روسیه از زمان حمله به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ منتشر شد. این بیانیه واکنش رو به رشد روسیه به تغییرات نامطلوب این کشور در موقعیت بین‌المللی است. بر اساس مفاد و نکات ذکر شده در سند ۲۰۲۲ پیدا است نگاه روسیه پس از بحران اوکراین به نظام بین‌الملل و اولویت‌های سیاست

خارجی خود تغییر کرده و نسبت به اسناد قبلی رویکرد متفاوتی را دارد. بر همین مبنا شاهد چرخش سیاست خارجی روسیه به غرب آسیا هستیم.

۵- سیاست روسیه پس از بحران اوکراین در غرب آسیا از ۲۰۲۲ به بعد

بحران اوکراین نقطه اوج فروپاشی نظم بین‌المللی پس از جنگ سرد و بزرگ‌ترین بحران منطقه‌ای در تاریخ معاصر روسیه است. با این وجود، این بحران تمام منابع سیاست خارجی کشور را جذب نکرده است، لذا سیاست خارجی روسیه در جهات مختلف به توسعه خود ادامه می‌دهد. این جنگ نقش یک کاتالیزور را ایفا کرد که به برخی از فرایندهای قدیمی در روابط روسیه با منطقه غرب آسیا سرعت بخشید. در این زمینه، همان‌طور که در بالا (اسناد بالادستی روسیه) اشاره شد، کشورهای شورای همکاری عربی و ایران از محورهای استراتژیک مسکو هستند، که در دستور کار سیاست خارجی روسیه قرار دارند و انتظارات قابل توجهی از همکاری در ابعاد مختلف را در شرایط جدید بین‌المللی به هم پیوند داده‌اند (سوشتسوف، ۱۴۰۱). بر این اساس در ادامه در دو بخش مجزا به بررسی روابط ایران و مجموع کشورهای عربی با روسیه پس از بحران اوکراین خواهیم پرداخت.

۵-۱- مناسبات میان روسیه و ایران از سال ۲۰۲۲ تا کنون

حمله نظامی روسیه به اوکراین پیامدهای عمیقی برای جهان و غرب آسیا در بر داشته و به صورت ویژه می‌توان گفت روابط سیاسی-امنیتی دو کشور روسیه و ایران را تحت تأثیر قرار داده است. از زمان آغاز عملیات نظامی روسیه در اوکراین، تهران منطق مسکو را برای این حمله پذیرفته و حمایت سیاسی خود را در مجمع عمومی سازمان ملل متحد نشان داده اما این کشور در حمایت کامل از این جنگ محتاط بوده است. بر اساس نگاه واقع‌گرایی نوکلاسیک، سیاست داخلی کشورها می‌تواند اثربخشی پاسخ یک دولت به فضای بین‌المللی را خصوصاً در شرایط غیر بحرانی و دوره‌هایی که تهدید خارجی جدی‌ای وجود ندارد محدود کند. بر این اساس به طور کلی دو گروه گسترده تأثیرگذار در سیاست خارجی ایران در بین تصمیم‌گیرندگان نخبه وجود دارد. اردوگاه اول طرفدار ارتقاء روابط با روسیه و تعمیق اتحاد است، و اردوگاه دوم شامل کسانی است که می‌خواهند همسویی کامل با روسیه مهار شود. بنابراین رویکرد ایران در قبال جنگ اوکراین از دو جهت حائز اهمیت است. اولاً جهت‌گیری ایران به سمت این جنگ بر روابط تهران با مسکو تأثیر می‌گذارد؛ دوم اینکه این جهت‌گیری منافع ایران در نظام

بین‌الملل را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ این سیاست با هدف حفظ و تداوم روابط بین دو کشور است (کولایی و زنگنه، ۱۴۰۲: ۸۳).

قبل از سال ۲۰۲۲، روابط دو جانبه این دو کشور با دوگانگی، مذاکرات زیاد اما محتوای کم، همراه بوده است. با این حال، با شروع جنگ در اوکراین و چرخش روسیه به آسیا اساساً روابط این دو کشور در فراتر تغییر کرد. همکاری دو کشور به سطوح بی‌سابقه‌ای در زمینه‌های اقتصادی، نظامی، امنیتی و اطلاعاتی رسیده است (Gramer & Mackinnon, 2022). بنابراین در رابطه با این موضوع می‌توان سطح روابط میان دو کشور را در زمینه‌های گفته شده مورد بررسی قرار داد.

۵-۱-۱- بخش نظامی

جنگ اوکراین باعث ایجاد فاز جدید همکاری بی‌سابقه نظامی تهران و مسکو و مشارکت استراتژیک بین روسیه و ایران در تاریخ روابط دو جانبه آنها شده است. از فوریه ۲۰۲۲، روسیه و ایران همکاری‌های دفاعی و اقتصادی خود را افزایش داده‌اند و به طور علنی گزینه‌هایی را بررسی کرده‌اند که می‌تواند روابط را به یک مشارکت استراتژیک گسترده تبدیل کند. این تحولات نه تنها توانایی‌های روسیه در اوکراین را ارتقا می‌دهد، بلکه این ظرفیت را نیز دارد که دست نظامی قوی‌تری در غرب آسیا برای ایران فراهم کند. مشارکت نظامی ایران و روسیه پس از آغاز همکاری فعال دو کشور در جنگ داخلی سوریه تشدید شده بود. بنا بر برخی از اظهارنظرها روسیه در حمله به زیرساخت‌های نظامی و غیر نظامی اوکراین به طور گسترده از پهپادهای ساخت ایران استفاده کرده است (Azizi, 2023: 5). پهپادهای شاهد-۱۳۱ یا شاهد-۱۳۶ پهپادهایی ارزان قیمت هستند که قابلیت پرواز را در ارتفاعات کم و برد صدها کیلومتر را پوشش می‌دهند که در حملات روسیه علیه اوکراین موثر بوده است. برای روسیه پهپادهای شاهد شکاف مهمی را که نمی‌تواند پهپادهای جنگی ارزان قیمت بسازد، پر می‌کنند. همچنین، این گمانه‌زنی شنیده شد که ممکن است ایران موشک‌های بالستیک زمین به زمین را برای جبران کاهش ذخایر روسیه نیز ارائه دهد. تغییر ایران از یک کشور مشتری به کشور تامین‌کننده، بحث‌ها را در مورد توانمندی‌ها و جاه‌طلبی‌های دفاعی این کشور تقویت کرده است. ایران نقش یک تامین‌کننده نظامی کلیدی برای روسیه با ارائه صدها هواپیمای بدون سرنشین سیستم UAs^۱ و موشک بالستیک از

۱ - مجموعه عواملی است که باعث می‌شود یک هواپیمای بدون سرنشین کار کند: مثل ایستگاه کنترل زمینی، خلبانی که از راه دور پرنده را کنترل می‌کند، ارتباطات، تجهیزات پشتیبانی و ...

خانواده فاتح-۱۱۰ با عنوان ذوالفقار با قابلیت بردهای کوتاه ۳۰۰ تا ۷۰۰ کیلومتر سیستم را دارد (Shine & other, 2024: 8). در ازای آنچه که دیپلمات‌های بریتانیایی آن را «سطح بی‌سابقه نظامی» توصیف کرده‌اند، روسیه به تهران پیشنهاد پشتیبانی فنی برای پیشبرد قابلیت‌های تسلیحاتی ایران، از جمله تهیه هواپیمای چند منظوره، پدافند هوایی و اطلاعاتی جهت ارتقای توانمندی‌ها و قابلیت‌های ایران را ارائه داده است. ده‌ها جنگنده سوخو ۳۵، سامانه‌های دفاع هوایی، سامانه‌های موشکی و هلیکوپتر از دیگر مواردی است که گفته می‌شود روسیه با فروش آنها به ایران موافقت کرده است (Azizi, 2023: 6).

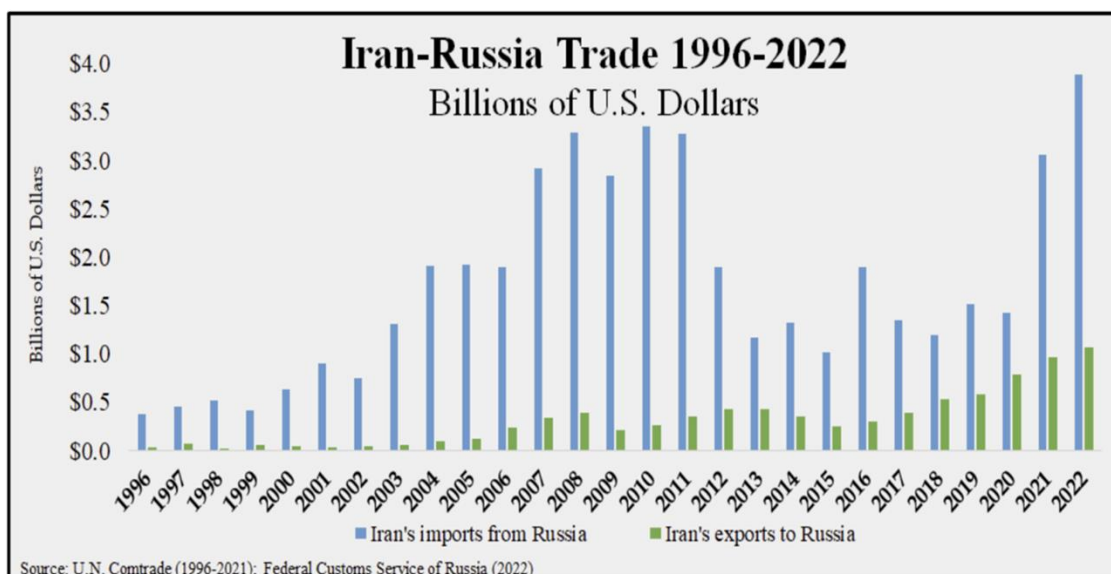
۵-۱-۲- بخش اقتصادی

در حالی که روسیه به دلیل حمله به اوکراین در سال ۲۰۲۲ از سوی کشورهای غربی با محدودیت مواجه شد و ایران نیز از سال ۲۰۱۹ به دلیل پیشرفت در برنامه هسته‌ای خود با فشار بین‌المللی مواجه بوده، به دلیل از دست دادن دسترسی به بازارهای غربی، هر دو کشور دلایل مشترکی برای ارتقاء سطح روابط اقتصادی پیدا کرده‌اند. در پس‌زمینه افزایش فشار تحریم‌های غرب، ایران در اخبار روسیه به‌عنوان بازار جایگزین جدیدی برای تجارت روسیه ظاهر شده است. از سوی دیگر اقتصاد این کشور نیز تحت دومین رژیم تحریمی قوی تاریخ که اکنون تنها با تحریم روسیه جایگزین شده است، رنج می‌برد (Bne IntelliNews, 2024). روسیه در حال حاضر عملاً با ایران به‌عنوان یکی از شدیدترین تحریم‌ها در جهان نه تنها برابری می‌کند، بلکه از آن پیشی گرفت. تا ژوئن ۲۰۲۲، بیش از ۱۰.۵ هزار تحریم علیه روسیه اعمال شد. پیش از آن ایران با ۳۶۱۶ تحریم رکورددار بود. با این وجود، محاصره اقتصادی مانع از پیشرفت ایران نشده است. ایران بیش از چهار دهه است که تحریم‌ها را پشت سر گذاشته و تقریباً طرحی را برای مقامات روسی در مورد چگونگی دور زدن تحریم‌ها ایجاد کرده است (Chizhova, 2023: 2). البته روابط اقتصادی آنها از کمبود زیرساخت‌های حمل و نقل، تحریم‌های غرب بر پیوندهای مالی و رقابت در بخش انرژی رنج می‌برد. ایران و روسیه با افزایش همکاری در چهار زمینه کلیدی تلاش کرده‌اند بر این موانع فائق آیند: تقویت تجارت دو جانبه، بانکداری و دلارزدایی، سرمایه‌گذاری در مسیرهای ترانزیتی و همکاری انرژی (Geranmayeh & Grajewski, 2023).

روابط بانکی و مالی ایران و روسیه در سال‌های اخیر پیشرفت چشمگیری داشته است که در تاریخ روابط دو کشور بی‌سابقه است. از عوامل این تحولات می‌توان به توافق تجارت ترجیحی^۱ بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۲ که در حال ارتقاء به توافقنامه تجارت آزاد^۳ است، ادامه تحریم‌های یک جانبه آمریکا علیه ایران و چشم‌انداز نامشخص برای بازگرداندن برجام، پیگیری «سیاست همسایگی» و «دیپلماسی اقتصادی» توسط ایران و درگیری در اوکراین و تحریم‌های گسترده غرب علیه روسیه اشاره کرد. این تحولات عبارت هستند از: نقش فزاینده بانک «میر بیزنس» در همکاری‌های بانکی ایران و روسیه، توافق برای همگام‌سازی پیام‌رسان‌های بانکی، توافق برای ادغام سامانه پرداخت «میر» روسیه با سامانه بانکی شتاب ایران، افتتاح شعب بانک‌های روسی در ایران؛ چالش‌های این تحولات نیز عبارت هستند از: تعهد صادرکنندگان ایرانی به «لغو تعهد صادراتی» است که توسط دولت ایران و بانک مرکزی اتخاذ شد، عدم ثبات نرخ برابری روبل و ریال در برابر دلار آمریکا است، نابرابری در حجم واردات و صادرات ایران و روسیه است که منجر به عدم تطابق مجموع ریال و روبل مورد استفاده در تجارت می‌شود (Kaleji, 2023).

از فعالیت‌های مهم ترانزیتی ایران و روسیه کریدور شمال-جنوب^۴ می‌باشد که تهران با توجه به انزوا تحت تحریم‌های شدید غرب، منافع بلندمدتی در تامین مالی روسیه برای پروژه، کریدور حمل و نقل بین‌المللی شمال-جنوب دارد. این کریدور که در اوایل دهه ۲۰۰۰ توسط روسیه، ایران و هند طراحی شد، یک کریدور حمل و نقل «چند وجهی» به طول ۷۲۰۰ کیلومتر را پیش‌بینی می‌کند که روسیه را از طریق ایران به هند متصل و دسترسی به بنادر آب گرم در اقیانوس هند و خلیج فارس را فراهم می‌کند. این کشور دارای یک مسیر راه‌آهن غربی است که خط ساحلی را از طریق آذربایجان در بر می‌گیرد و یک مسیر ماوراء خزر با راه‌آهن و کشتی در سراسر دریای خزر دارد (Hedlund, 2023).

1 - PTA
2 - EAEU
3 - FTA
4 - INSTC

روسیه چندین قرارداد مهم با تهران منعقد کرد، از جمله تفاهم‌نامه‌ای در مورد سرمایه‌گذاری گازپروم تا سقف ۴۰ میلیارد دلار در بخش نفت و گاز ایران. نتایج سال ۲۰۲۲ روند افزایشی را در این امر نشان می‌دهد: گردش مالی تجاری روسیه و ایران با ۲۰ درصد رشد به ۴.۹ میلیارد دلار رسید. سیستم‌های پرداخت بانکی دو کشور به هم متصل شده و اسبربانک^۱ انتقال مستقیم را آغاز کرده است، روسیه برای دومین سال متوالی به بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار خارجی ایران تبدیل شده و تبادلات آزمایشی نیز به انجام رسیده است. تجارت بین دو کشور تا پایان سال ۲۰۲۳ با ۱۷ درصد کاهش به ۴ میلیارد دلار رسید. بر اساس داده‌های روسیه، واردات از ایران به روسیه با ۱۵.۸ درصد رشد به ۱.۲۹ میلیارد دلار رسید؛ یعنی کالاهای ایرانی به تقویت جایگاه خود در بازار روسیه ادامه می‌دهد ولی صادرات روسیه به علل مختلف از جمله برداشت موفق گندم در ایران، مشکلات بانکی و... با ۲۷.۱ درصد کاهش به ۲.۷ میلیارد دلار رسیده که باعث کاهش کلی شده است (United States Institute of Peace, 2023).

۵-۱-۳- بخش اطلاعاتی

نخستین گام‌های ایران برای بهره‌برداری از فناوری فضایی را می‌توان به سال ۱۹۷۰ نسبت داد، چرا که با عضویت در سازمان بین‌المللی ارتباطات ماهواره‌ای و نصب و کاربرد آنتن استاندارد A همواره همراه بود. در سال ۲۰۰۹ ایران با پرتاب نخستین ماهواره ساخت خود با نام «امید» خواسته مبتنی بر حضور فعال‌تر در عرصه فعالیت‌های فضایی را به جهانیان اعلام کرد، در حالی که پیش‌تر نخستین فعالیت‌های خود با نام صلح و امنیت بین‌الملل را با همکاری پیشگام صنعت فضایی یعنی روسیه در پیش گرفت.

بعد از ساخت ماهواره «مصباح» که در سال ۱۹۹۷ صورت گرفت، تأمل برانگیزترین نمونه این همکاری‌ها به‌ویژه در نگاه غرب مربوط به پرتاب سینا-۱ بود. اما این قبیل همکاری‌های مشترک، با مخالفت ایالات متحده همراه بود چرا که روسیه نیز در گذشته پرتاب ماهواره‌های کوچک مشابهی را از پایگاه‌های نظامی خود تجربه کرده بود. با این وجود موفقیت در پروژه مذکور بستری برای همکاری‌های بیشتر بین دو کشور را فراهم کرد و چندین بیانیه عمومی از سوی دو کشور مانند توافق ایران و روسیه برای تولید ماهواره پارس به تصویب رسید. در تداوم مخالفت‌ها با فعالیت‌های فضایی ایران در حد فاصل سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۰۸ حضور بیش از سی هزار متخصص روس در همکاری مشترک با ایران دلیل توسعه فناوری‌های کاربرد دوگانه برشمرده شد (رستگاریا و همکاران، ۱۴۰۲: ۷-۹).

در حالی که کشورهای غربی نسبت به همکاری نزدیک نظامی ایران و روسیه ابراز نگرانی می‌کنند، آنها برای همکاری در صنعت فضایی بر سر طراحی و ساخت مشترک ماهواره‌های سنجش از دور و مخابراتی، توسعه مشترک زیرساخت‌ها و همچنین برگزاری دوره‌های آموزشی در این زمینه توافق کرده‌اند (Iranintl, 2023). روسیه و ایران به تدریج همکاری‌های خود را بدون هياهو در فضا گسترش می‌دهند. در سال ۲۰۲۲، ماهواره سنجش از دور ساخت روسیه برای ایران از پایگاه فضایی بایکونور پرتاب شد و در سال ۲۰۲۳ نیز سه ماهواره دیگر به فضا پرتاب شدند که به گفته تحلیلگران غربی، جمع‌آوری اطلاعات ایران را بهبود می‌بخشد، که نشانه‌ای ملموس از گسترش همکاری بین دو کشور در مواجهه با تحریم‌های فلج‌کننده اقتصادی غرب است. همچنین شواهد نشان می‌دهد یک شرکت روسی در حال ساخت یک ماهواره ارتباطی برای ایران است که در سال ۲۰۲۴ در مدار زمین ثابت قرار می‌گیرد (Hendrickx, 2022). صنعت فضایی روسیه به دنبال عملیات ویژه این کشور در اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ متحمل نوسانات زیادی شده است. روسیه قراردادهای پرتاب تجاری و شرکای فضایی خود را از دست داده است، در حالی که بودجه فضایی آن احتمالاً بیشتر تحت تأثیر تحریم‌های اقتصادی و سایر تأثیرات جنگ قرار گرفته است. این کشور به دنبال یافتن مشتریان و شرکای جدید از جمله ایران و کره شمالی می‌باشد. آمریکا و دیگر کشورهای غربی هر سه آنها را تحریم کرده‌اند. برنامه‌های فضایی ایران شامل توسعه و پرتاب ماهواره‌های جدید شامل یک صورت فلکی از ۱۰ ماهواره کوچک به نام سامانه ماهواره‌ای سردار سلیمانی بوده است. علاوه بر این ارسال انسان به فضا توسط وزیر فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران نیز مطرح شده است (Jones, 2023).

۵-۱-۴- بخش امنیتی

ایران و روسیه پس از جنگ اوکراین، با درک وضعیت ژئوپلیتیک، نیازهای داخلی متقابل و نیازهای محیط پیرامونی خود بستر مناسبی را برای همکاری پیدا کرده‌اند، با توجه به وضعیت جغرافیایی و منافع ملی دو کشور، یکی از زمینه‌های مناسب برای توسعه همکاری‌ها میان ایران و روسیه، تعاملات در زمینه تأمین نیازهای امنیتی است. توافقات امنیتی می‌تواند منجر به همکاری بیشتر در زمینه اقتصادی، فناوری نظامی یا اشتراک اطلاعات شود. در حال حاضر، تهران و مسکو در تلاش هستند تا روابط را به سمتی بالقوه دگرگون‌کننده‌تر سوق دهند.

در سال ۲۰۰۱، تهران و مسکو یک توافقنامه جامع ۲۰ ساله امضا کردند و در سال ۲۰۲۴ هر دو طرف مجدداً برای امضای قرارداد جدید به توافق رسیده‌اند. این توافق در پرتو درگیری اوکراین و تحریم‌ها منجر به همکاری بیشتر در زمینه فناوری نظامی یا اشتراک اطلاعات می‌شود. توافق جامع روابط سیاسی نزدیک‌تر را رسمیت می‌بخشد و به طور بالقوه مخالفت مشترک آنها را با غرب تقویت می‌کند. این توافق زمینه جدیدی را در روابط دو کشور ایجاد می‌کند که نشان‌دهنده عمق همکاری بین این دو قدرت است. همکاری‌های ایران و روسیه در چارچوب‌های اطلاعات سایبری می‌تواند به بستری برای تعمیق روابط کاربردی و امنیتی، تقویت امنیت ملی و در نهایت افزایش توان بازدارندگی توان دو کشور تبدیل شود (Helou, 2024). همچنین روسیه و ایران در سال ۲۰۲۱ توافقنامه بین دولتی در زمینه همکاری در تضمین امنیت اطلاعات و امنیت سایبری و فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ امضا کردند. این توافقنامه در سال ۲۰۲۳ به تصویب مجلس ایران رسید. این توافقنامه شامل همکاری امنیت سایبری، انتقال فناوری، آموزش ترکیبی و هماهنگی در مجامع چند جانبه مانند سازمان ملل بوده است. انگیزه اصلی این توافق تدافعی، دشمنی مشترک این کشورها با ایالات متحده و نفوذ آن در غرب آسیا و همچنین تمایل به کاهش وابستگی به غرب بوده است. با این حال این توافقنامه می‌تواند توانایی‌های سایبری تهاجمی ایران را نیز ارتقا دهد (Council foreign relations, 2021).

منطق حاکم بر فدراسیون روسیه این گونه است که نظام بین‌الملل کنونی به‌عنوان اولین مؤلفه موثر و شرایط داخلی کشور به‌عنوان مؤلفه فرعی سیاست خارجی آن است. با این قاعده می‌توان عنوان کرد روسیه در بستر واقع‌گرایی نوکلاسیک در شرایط کنونی جهانی عمل می‌کند و روابط خود را با توجه

به شرایط کنونی نظام بین‌الملل و شرایط داخلی خود شکل می‌دهد؛ البته هر یک از قدرت‌های متأثر از این تحول برای ایجاد بالاترین بهره‌وری برای کشور خود تلاش کرده‌اند. یکی از مناطق متأثر از این تحول که روسیه به دنبال بالا بردن روابط خود با این کشور بوده، ایران است که به علت تحریم‌های تحمیل شده از غرب و یک رشته ناامیدی شامل توافق هسته‌ای شکست خورده در روابط خود با غرب، در انزوا به سر می‌برد. رهبران جمهوری اسلامی ایران که رویکرد نگاه به شرق را دنبال می‌کنند سعی در توازن بخشیدن به مراودات سیاسی و اقتصادی با توجه به امکانات بالقوه نظام بین‌الملل داشته‌اند، که با آغاز این جنگ موقعیت‌های جدیدی برای رشد اقتصادی، تجاری، امنیتی و نظامی یافته‌اند. بر این اساس ایران که زمانی یک بازیگر ثانویه بود، اکنون یکی از مهم‌ترین همکاران روسیه در زمینه‌های مختلف در بحبوحه جنگ اوکراین است.

۵-۲- مناسبات روسیه و کشورهای عربی از سال ۲۰۲۲ به بعد

عملیات ویژه روسیه در اوکراین شرایط ژئوپلیتیکی جدیدی را برای امنیت جهانی و روابط بین‌الملل، از جمله روابط با جهان عرب و اسلام (که با درگیری‌هایی در سوریه، یمن، اسرائیل و فلسطین به‌عنوان تنش‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مواجه بوده) به همراه داشته است. واکنش اولیه جهان عرب به جنگ در اوکراین با وجود مسائل سیاسی، امنیتی و ناآرامی اجتماعی در غرب آسیا مبهم بود و بسیاری از دولت‌ها از دخالت مستقیم در رقابت بین شرق و غرب دوری می‌کردند و معمولاً در قبال درگیری در اوکراین مواضع بی‌طرف که نشان‌دهنده تلاش آنها برای استقلال بالاتر و روابط متنوع بوده را برجسته می‌کردند (Styszynski, 2023: 366). در این دنیای چند قطبی فزاینده و در چارچوب پرسش‌های باز پیرامون تعهدات بلند مدت ایالات متحده در قبال خلیج فارس، سیاست‌های خارجی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، به‌ویژه عربستان سعودی و امارات متحده عربی، برای تضمین سطوح بالاتری از استقلال در جهت تنوع بخشیدن به روابط تجاری و امنیتی بوده، جهان عرب تلاش کرده تا تعادلی بین دو طرف متخاصم ایجاد کند. در عمل، این موضوع مستلزم تقویت روابط با بازیگران مختلف جهانی از جمله ایالات متحده در یک طرف و روسیه و چین از طرف دیگر است که دشمن و رقیب یکدیگر هستند (Cafiero, Feb 2023).

با توجه به عواقب بحران اوکراین که بر روابط همه کشورها تأثیرگذار بوده روابط روسیه و کشورهای عرب از این امر مستثنی نبوده است. کشورهای عربی واردکننده کالاهای غیر نظامی و نظامی روسیه اغلب روابط متضادی داشته‌اند. آنان سعی در ایجاد تعادل روابط خود با روسیه، اوکراین، غرب و حرکت

محتاطانه در روابط با این کشورها داشته‌اند. از نظر سیاسی، روابط بین روسیه و عربستان سعودی با یک رویکرد عملگرایی مشخص شده هر دو کشور به دنبال پیشبرد منافع خود در سطح جهانی به‌ویژه منطقه غرب آسیا هستند. اغلب برای درک بهتر مواضع یکدیگر و کاوش منافع مشترک در زمینه‌های مختلف درگیر گفتگو می‌شوند. در حالی که از نظر تاریخی دو کشور در سال‌های اخیر دوره‌های همکاری و رقابت را پشت سر گذاشته‌اند، با وجود تفاوت‌ها و شرایط پیچیده بین‌المللی، همسویی بیشتری دیده می‌شود. تعاملات دیپلماتیک، تجارت دو جانبه و همکاری‌های استراتژیک نشان‌دهنده به رسمیت شناختن حفظ یک رابطه عملکردی است. عربستان سعودی بعد از جنگ، نقش دیپلماتیک فعالی را به‌عنوان میانجی به عهده داشته است. از جمله تلاش‌های بشردوستانه و سیاسی انجام شده توسط عربستان سعودی در تسهیل تبادل اسرای روسی بوده است. اگرچه روابط عربستان سعودی با کشورهای غربی، به‌ویژه ایالات متحده، لایه‌ای از پیچیدگی را به روابط خود با روسیه اضافه کرده، تنوع بخشیدن به مشارکت‌های بین‌المللی، از جمله تقویت روابط با روسیه، به‌عنوان بخشی از هدف استراتژیک گسترده این کشور می‌باشد. در این زمینه، روابط بین ریاض و مسکو به طور قابل توجهی در طول این سال‌ها، به‌ویژه در حوزه همکاری انرژی تکامل یافته است (Ali, 2024: 5).

کشورهای حوزه خلیج فارس موضوعات مشترک زیاد و تقریباً همه آنها برای روسیه اهمیت بالایی دارند. در این میان، مدیریت بازارهای نفت نیز برای هر دو طرف بسیار مهم است. اوپک پلاس به طرز شگفت‌انگیزی در برابر تحولات نظامی و سیاسی جهانی، مقاوم است. اگرچه رقابت‌ها در داخل این بلوک در حال افزایش است، اما تا کنون امکان سازش وجود داشته است (محمودی، ۱۴۰۲). برای نمونه ریاض و مسکو هماهنگی خود را به منظور توقف پیشگیرانه تورم در قیمت نفت پس از توافق کاهش دو برابری تولید نفت در چارچوب اوپک پلاس ادامه داده‌اند. با توجه به نقش مهم روسیه در بازار انرژی همچنین عدم اطمینان بازار پیرامون اقتصاد جهانی و چشم‌انداز بازار نفت، عربستان سعودی رابطه همکاری با روسیه در زمینه انرژی را برای این کشور مفید می‌داند. برای مثال در دسامبر ۲۰۲۳، زمانی که عربستان سعودی برای تثبیت قیمت نفت اقدام به کاهش تولید نفت به میزان ۱ میلیون بشکه کرد، روسیه نیز تولید خود را ۵۰۰ هزار بشکه در روز کاهش داد. به طور کلی حجم تجارت بین دو کشور در سال ۲۰۲۳ به بیش از ۳.۳ میلیارد دلار رسیده است. همکاری اقتصادی و ایجاد بستری برای کسب و کار و سرمایه‌گذاری که بتواند تجارت را پیش ببرد با استفاده از فرصت‌های ارائه شده توسط چشم‌انداز

سعودی ۲۰۳۰ و پروژه‌های مهم توسط ریاض و نشست‌های مشترک بین دولتی عربستان و روسیه انجام شده است (Ali, 2024: 5).

تامین مواد غذایی نمونه دیگری از همکاری‌های رو به رشد روسیه و کشورهای عربی است. عملیات روسیه در اوکراین، اعمال محدودیت‌های آن بر بنادر دریای سیاه اوکراین، حملات این کشور به زیرساخت‌های اوکراین، تولید غذا و تولید محصولات کشاورزی اوکراین را مختل کرده است. این در حالی است که کشورهای عربی ۲۵ درصد از صادرات گندم جهان را به خود اختصاص داده‌اند. آنها بیش از نیمی (۶۰ درصد) غلات خود را از روسیه و اوکراین وارد می‌کنند. بسیاری از کشورهای غرب آسیا و شمال آفریقا که متکی و واردکننده خالص محصولات غذایی و کالاهای کشاورزی هستند دچار بحران شدند که روسیه با ارائه مواد غذایی استراتژیک مانند روغن پخت و پز و غلات با قیمت‌های پایین به کشورهای نیازمند به دنبال جبران کمبود عرضه برآمد. روسیه در سال زراعی جاری ۹۱۶ هزار تن گندم به عربستان سعودی عرضه کرد که ۶ برابر بیشتر از سال کشاورزی ۲۰۲۰-۲۰۲۱ است. کالاهای ناشی از جنگ اخیراً پوند مصر را به فهرست ارزهای مورد استفاده در پرداخت معاملات تجاری دو جانبه اضافه کرده است. این امر باعث تشویق بیشتر گردشگری روسیه به کشورهایی از جمله اردن و مصر می‌شود که از بحران‌های مالی و مشکلات اقتصادی رنج می‌برند (Blanchard, 2023: 1).

می‌توان گفت کشورهای عربی یک نوع روابط استراتژیک با روسیه برقرار کرده‌اند. در شرایط کنونی که روسیه در تحریم و جنگ است، بسیاری از مسائل مالی، بانکی، صادرات و حتی اخیراً سرمایه‌گذاری قابل توجه به علت محرومیت روسیه از سرمایه‌گذاری اروپایی‌ها را امارات حل و فصل می‌کند. ابوظبی حمله روسیه به اوکراین را محکوم کرد، اما در ایجاد پناهگاهی برای سرمایه روسیه، کمک به یافتن راهی برای دور زدن تحریم‌های غرب بر مبادلات مالی روسیه و ارائه یک زمین بازی امن برای روس‌های ثروتمند نقش مهمی ایفا کرده است. روسیه به ساخت تعدادی از تأسیسات در اینجا ادامه می‌دهد که برای اقتصاد آنها بسیار مهم است. به عنوان مثال، در مصر، در شهر الدبعه، ساخت نیروگاه هسته‌ای در حال انجام است و اخیراً گزارش‌هایی از آغاز این نیروگاه منتشر شده است. تولید تجهیزات مرتبط این امر موجب خشم ایالات متحده شد و شورای آتلانتیک مستقر در آنجا هشدار داد که توسعه منافع روسیه در مصر یک عامل بی‌ثبات‌کننده است (جمشیدی، ۱۴۰۱).

با این وصف بحران اوکراین تنش‌ها و تناقضاتی را در کل نظام بین‌الملل به وجود آورد که یکی از این تنش‌ها در رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای و روابط کشورهای عرب با روسیه و غرب است

که به وضوح در مطالب فوق دیده شد. با تغییر شرایط داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی برای مثال در عربستان سعودی، الگوهای رفتاری سیاست خارجی این کشور از حالتی محافظه‌کارانه به سوی رفتاری تهاجمی و امنیتی‌محور سوق یافته و سطح داخلی به اندازه سطح سیستمی و کلان در این تحول نقش مؤثری ایفا نموده است. این کشور با روی کار آمدن حاکمیتی جدید و با انتقادات حقوق بشری که به واسطه قتل جمال قاشقچی و اتفاقات دیگر که در عربستان و کشورهای خلیج فارس افتاد، به دنبال توازن‌سازی روابط خود با دنیا غرب بوده که از این جهت سیاست شرق‌گرایانه را اتخاذ نموده است. این کشور با قوت دادن به روابط خود با چین و روسیه در جهت تعدیل روابط خود با غرب بوده است. به همین علت بعد از آغاز عملیات ویژه روسیه در شرق اوکراین، کشورهای عربی از مسکو انتقاد مستقیم نکرده و حرکت محتاطانه در روابط با این کشور داشته‌اند. کشورهای عربی برای کنترل بازارهای نفت و گاز و جذب سرمایه روسیه و فرار از تحریم‌های غرب برای همکاری با این کشور، راه‌هایی برای دور زدن تحریم برای کمک به روسیه ارائه داده‌اند که نشان‌دهنده خواست این کشورها برای دنبال کردن رفتار متوازن میان شرق و غرب است.

نتیجه

منطقه غرب آسیا در دهه آغازین قرن بیست و یکم بیشترین منازعات و تنش‌های سیاسی را گذرانده است. بعد از آغاز جنگ در اوکراین، دولت‌ها در این منطقه بر اساس نیاز کلی به ایجاد تعادل میان صف‌بندی‌های در حال تغییر، شکل گرفتند. روند تحولات و ورود طیف وسیعی از بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی به بحران اوکراین مقامات کرملین را متقاعد نمود تا تغییراتی در سیاست خارجی و اولویت‌های خود ایجاد کنند. این جنگ نقش یک کاتالیزور را ایفا کرد که به برخی از فرایندهای قدیمی در روابط روسیه با منطقه غرب آسیا سرعت بخشید. در این زمینه، همان‌طور که در اسناد بالادستی روسیه اشاره شد، کشورهای شورای عربی و ایران از محورهای استراتژیک مسکو هستند که در دستور کار سیاست خارجی روسیه قرار دارد و انتظارات قابل توجهی از همکاری در ابعاد مختلف را در شرایط جدید بین‌المللی به هم پیوند می‌دهد.

قبل از سال ۲۰۲۲، روابط دو جانبه دو کشور ایران و روسیه با دوگانگی، مذاکرات زیاد اما محتوای کم، همراه بوده است. با این حال، با شروع جنگ در اوکراین و چرخش روسیه به آسیا اساساً روابط این دو کشور در فراتر از میدان‌های جنگ اوکراین شکوفا شد. همکاری دو کشور به سطوح بی‌سابقه‌ای در زمینه‌های اقتصادی، نظامی، امنیتی و اطلاعاتی رسیده است. بر این اساس ایران که زمانی یک بازیگر

ثانویه بود، اکنون یکی از مهم‌ترین همکاران روسیه در زمینه‌های مختلف در بحبوحه جنگ با اوکراین است. علاوه بر ایران، کشورهای حوزه عربی خلیج فارس از مناطق مورد توجه روسیه بوده‌اند. کشورهای حوزه خلیج فارس که به طور سنتی در زمینه امنیتی به واشینگتن متکی بوده‌اند، در چند سال اخیر به دنبال تقویت خودمختاری خود از کشورهای غربی برآمده‌اند. کشورهای مذکور مسکو را به‌عنوان بازیگری حیاتی در دنیای چند قطبی فزاینده می‌بینند. از سوی دیگر روسیه نیز در حال تقویت جایگاه خود در منطقه عربی با افزایش فروش تسلیحات با قیمت‌های تخفیفی، ارائه مواد غذایی استراتژیک مانند غلات با قیمت‌های پایین به کشورهای نیازمند و جبران کمبود عرضه است. کالاهای ناشی از جنگ اخیراً پوند مصر را به فهرست ارزهای مورد استفاده در پرداخت معاملات تجاری دو جانبه اضافه کرده است. بسیاری از مسائل مالی، بانکی، صادرات و حتی سرمایه‌گذاری قابل توجه به علت محرومیت روسیه از سرمایه‌گذاری اروپایی‌ها را امارات حل و فصل می‌کند. بنابراین بر اساس داده‌های ارائه شده در این پژوهش همان گونه که در فرضیه گفته شد، روابط روسیه با ایران و کشورهای عربی در ابعاد مختلف از جمله اقتصادی، دفاعی، امنیتی، علمی و تجاری بنیادی‌تر از گذشته رو به توسعه است و این مناطق اهمیت ویژه‌ای برای روسیه یافته‌اند. نگاه روسیه با توجه به شرایط فعلی نظام بین‌الملل به غرب آسیا به‌ویژه ایران و کشورهای عربی افزایش یافته و با گذشت زمان عمق این روابط مشهود خواهد بود. البته برای توسعه پایدار روابط دو جانبه در حوزه‌های گوناگون، لازم است آنچه رهبران این کشورها به‌عنوان نقشه راه تعیین کرده‌اند به صورت مستمر در سطوح عالی بازخوانی و بر اجرای آن نظارت شود.

فهرست منابع

منابع فارسی

- ۱- ایوب، محمد (۱۳۹۴). خاورمیانه: از فروپاشی تا نظم‌یابی. ترجمه مهدی زیبایی و سجاد بهرامی‌مقدم. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۲- رستگاریان، گلاره؛ زرگر، افشین، و سلطانی، فخرالدین (۱۴۰۱). رقابت نظامی خاورمیانه در عصر نوین فضا. فصلنامه مطالعات خاورمیانه، ۲۹ (۳).
- ۳- ریگی، حنیفه، و هاشمی، توحید (۱۴۰۳). عمان در سیاست خاورمیانه چین: تحلیل رئالیستی نئوکلاسیک. فصلنامه مطالعات خاورمیانه، ۳۱ (۱).
- ۴- سلیمی، حسین، و ابراهیمی، منار (۱۳۹۳). مبانی نظری، فرا نظری و نقد نظریه واقع‌گرایی نئوکلاسیک. فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱ (۱۷)، ۴۲-۱۳.

- ۵- فقیه‌لو، سارا (۱۴۰۱). نقش روسیه در نظم امنیتی خاورمیانه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه گیلان، استاد راهنما: دکتر مهدی هدایتی
- ۶- کلانتری، فتح‌الله، و محمدی منفرد، حسن (۱۴۰۲). نتایج جنگ روسیه و اوکراین در شکل‌گیری نظم نوین جهانی. فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، ۲۱ (۲۲)، ۱۸۷-۲۱.
- ۷- کولایی، الهه، و زنگنه، سمیه (۲۰۲۳). روابط ایران و روسیه پس از جنگ اوکراین. فصلنامه مطالعات بین‌الملل، ۲۰ (۲)، ۸۱-۱۰۱.
- ۸- محموداوغلی، رضا؛ روحانی، حسین؛ مرتضوی امامی زواره، سیدعلی، و اسدبنیاد، سمیرا (۱۴۰۲). مؤلفه‌های تأثیرگذار بر مشارکت استراتژیک ایران و روسیه در سوریه. فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه، ۳۰ (۴).
- ۹- الوند، مرضیه سادات، و حسینی، مریم سادات (۱۳۹۹). تحلیل سیاست خارجی تهاجمی / کنشگرانه عربستان از منظر رئالیسم نئوکلاسیک (۲۰۱۰-۲۰۲۰). مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۲ (۴)، ۱-۲۴.

منابع غیر فارسی

- 1- Ali, Layla (2024), Russia – Saudi Relations: Two Years Post Ukraine Crisis, Gulf research center
- 2- Antonenko, Oksana(2001), Russia's Military Involvement in the Middle East, Middle East Review of International Affairs, Vol. 5, No. 1
- 3- Azizi, Hamidreza (2023), Iran-Russia Relations in the Middle East Amid the War in Ukraine, Friedrich-Ebert-Stiftung | Department for Middle East and North Africa | Hiroshimastr. 28 | 10785 Berlin | Germany
- 4- Blanchard, Christopher M. (2023), Middle East and North Africa: Implications of The Russia-Ukraine War, Congressional Research Service.
- 5- Brunk, Ingrid (Wuerth) & Hakimi, Monica (2022), Russia, Ukraine and the future world order, the American journal of international law 687-697
- 6- DouGlas, Davis & sloboDchikoff, Michael (2022) Great-Power Competition and the Russian Invasion of Ukraine, journal of indo-pacific affairs July-august 215-226.
- 7- Gris , Michelle & Alexandra T. Evans, The Drivers of and Outlook for Russian-Iranian
- 8- Gvosdev Nikolas, (2019), Rousseau's strategic goals in the Middle East, Central Asia program, 212.
- 9- Rodkiewicz, Witold, (2023), An anti-colonial alliance with the Global South. The new 'Foreign Policy Concept of the Russian Federation' Centre for Eastern Studies OSW Commentary, No 506.
- 10- Rose, Gideon (1998-2011)., "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", World Politics, 51(1)., 144-172.
- 11- Shine, Sima, Citrinowicz, Danny (Dennis), Mil-Man, Arkady, Druyan Feldman, Bat Chen (2024), Iran–Russia relations and their impact on European and international security, Friedrich naumann foundation for freedom(may20240)
- 12- STYSZYŃSKI, Marcin (2023), Distinctive narrative of the Ukraine war in the Arab world, Adam   University, Poznań, Poland, 364_373
- 13- United States Institute of Peace (2023), Iran & Russia: Gyrating Trade Grows, B2n.ir/t06762
- 14- Wohlforth, William (1996), Witness to the End of the Cold War, Maryland: John Hopkins University Press.

- 1- Barabanov, Oleg (2023), New Concept of Russian Foreign Policy: Structure and Semantics, available at: B2n.ir/z43187 (access data: 2024/2/21)
- 2- bne IntelliNews (2024), Weak ties: Why trade between Iran and Russia is falling, B2n.ir/f05778.
- 3- Cafiero, Giorgio (February2023), Iran in Ukraine: The Costs of Supporting Putin's War, available at: B2n.ir/f62905 (access data: 2023/5/23)
- 4- Cafiero, Giorgio (May2023), Why Saudi Arabia, Arab League invited Zelenskyy to their summit, available at: B2n.ir/b35687(access data: 2023/5/23)
- 5- Chizhova, Maria (2023), Russia and Iran: The Current Economic Cooperation, Moscow State Institute for International Relations, available at: <https://ssrn.com/abstract=4562536> (access data: 2024/2/21)
- 6- Chris Devonshire- Ellis (2023), Russia's Foreign Policy Concept in 2023: Implications for World Trade, available at: B2n.ir/w53040 (access data: 2023/5/23)
- 7- Council Foreign Relations (2021), The Iran-Russia Cyber Agreement and U.S. Strategy in the Middle East at: <https://B2n.ir/g97126> (access data: 2024/7/25)
- 8- Geranmayeh Ellie & Grajewski Nicole (2023), Alone together: How the war in Ukraine shapes the Russian-Iranian relationship, available at: B2n.ir/x43963 (access data: 2024/2/21)
- 9- Gould-Davies, Nigel (2023), Russia's new foreign-policy concept: the impact of war, available at: B2n.ir/t25684 (access data: 2024/2/21)
- 10- Gramer, Robbie & Mackinnon, Amy (2023), Iran and Russia Are Closer Than Ever Before, available at: B2n.ir/q80401 (access data: 2024/2/21)
- 11- Hedlund Stefan, (2023), The problem-ridden development of a Russia-Iran axis, Liechtenstein, available at: B2n.ir/p07969 (access data: 2024/2/21)
- 12- Helou, Agnes (2024), What the Russia-Iran 'comprehensive agreement' means for Western security interests at: <https://B2n.ir/g44405> (access data: 2024/7/25)
- 13- Hendrickx, Bart, (2022), Russia and Iran expand space cooperation, available at: B2n.ir/f14915 (access data: 2024/2/21)
- 14- iranintl, 2023, Iran, Russia sign deal to develop space industry, available at: B2n.ir/x19815 (access data: 2024/2/21)
- 15- Jones Andrew (2023), Iran is seeking Russian assistance for a new spy satellite , available at: B2n.ir/b99940. (access data: 2024/2/21)
- 16- Kaleji, Vahi (2023), Banking Cooperation between Iran and Russia: Capacities and Constrain, Valdai Club Foundation, (access data: 2024/2/21)
- 17- Lukyanov, Grigory & Mamedov, Ruslan, (2018), Russia and Turkey: Approaches to Regional Security in the Middle East, available at: www.russiancouncil.ru
- 18- Mubarak, Hussein (2023), The Russian Invasion of Ukraine and the Arab World, One Year After, available at: B2n.ir/h75592 (access data: 2024/2/21)
- 19- The Russian Ministry of Foreign Affairs (2023) The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, available at: https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/
- ۲۰- جمشیدی، ساره (۱۴۰۱). روابط روسیه و اعراب در زمینه بحران اوکراین، B2n.ir/f08514 (۱۴۰۲/۱۱/۱۷).
- ۲۱- سوشتسوف، آندری (۱۴۰۱). تاثیر جنگ اوکراین بر خاورمیانه، B2n.ir/n79787 (۱۴۰۲/۱۱/۱۷).
- ۲۲- عسگریان، حسین (۱۴۰۰). سیاست خاورمیانه‌ای روسیه. ابرار معاصر، B2n.ir/b16969 (۱۴۰۲/۱۱/۱۷).

۲۳- محمدی، معصومه (۱۴۰۲). بحران اوکراین و تاثیر آن بر روابط روسیه و جهان عرب، B2n.ir/p67667 (۱۴۰۲/۱۱/۱۷).

۲۴- محمودی، ساجده (۱۴۰۲). اهمیت استقبال گرم عربستان و امارات از پوتین در سرمای روابط غرب، B2n.ir/y74726 (۱۴۰۲/۱۱/۱۷).

